

**ARAB TILIDA ISTAK MAYLI HAQIDA NAHVSHUNOS
OLIMLARNI QARASHLARI**

Nosirjonov Muhammadamin Sunnatjon o'g'li

Alfraganus universiteti

2-kurs arab filologiyasi talabasi

Tursunaliyeva M.A.

Ilmiy rahbari:

Istak mayli ish-harakatni bajarish yoki bajarmaslik haqida buyurish, istash, so'rash, iltimos, maslahat, undash-chaqirish kabi ma'nolarni ifodalaydi¹].

B.M. Grande istak mayli qo'llaniladigan o'rirlarni o'nta bandga bo'ldi, birinchi bandda أَنْ يُكَلِّمَ، ikkinchisida كَيْ أَنْ، uchinchisida أَنْ تُرْتَبَ، hamda يُنْكَلِّمَ، لَيْلَأْ، لَكَيْ لَأْنْ، أَلْأَ، beshinchisida يُنْكَلِّمَ، oltinchisida حَتَّىْ أَنْ، yettinchisida فَ أَوْ أَنْ، sakizinchisida بَوْ أَوْ أَنْ، to'qqizinchisida قَيْ أَنْ، bog'lovchisini, va nihoyat o'ninchisida يُنْكَلِّمَ، لَيْلَأْ، لَكَيْ لَأْنْ، أَلْأَ، يُنْكَلِّمَ، اِذَا يُنْكَلِّمَ keltirgan.

Undan keyin arab nahvshunoslarining fathani talab qiluvchi yuklamalar lardan iborat, qolganlaridan keyin istak maylida keladigan fe'l yashiringan أَنْning ta'sirida bo'ladi degan fikrlarini ham aytib o'tgan.

B.M. Grande أَنْ bilan kelayotgan fe'lning fathada, ya'ni istak maylida bo'lishi uchun أَنْ oldin kelayotgan fe'l buyruq, istak, xohish, zarurat hamda

xavfni ifodalovchi fe'llar bo'lishiga urg'u berishi Mustafo G'alayiniyning asarida ham ko'zga tashlanadi. Biroq biroz farqli tomoni shundaki, Mustafo G'alayiniyning asarida أَنْ yuklamasining kelish yoki kelmasligi, kelganida undan keying fe'lni istak maylida yoki aniqlik maylida o'qilishini أَنْdan oldin keladigan fe'lning ishonch yoki gumon ma'nosidagi fe'l bo'lishiga diqqatni qaratgan.

B.M. Grande أَنْdan oldin kelayotgan fe'l buyruq, istak, xohish, zarurat hamda xavf ma'nosidagi fe'l bo'lmasa, u holda أَنْdan keying fe'l yoki o'tgan zamonni ifodalash uchun o'tgan zamon shaklida yoki hozirgi-kelasi zamonni ifodalash uchun hozirgi-kelasi zamon shaklida aniqlik maylida kelishini aytib, shu misolni keltirgan:

أَعْلَمُ أَنْ جَاءَ أَخْوَكَ Akangning kelganini bilaman.

Shuningdek, bu jumlanı أَنْ جَاءَ tarzida bo'lishi mumkinligini ham aytib o'tgan².

Mustafo G'alayiniy esa "yaqin" (ishonch) ma'nosidagi fe'lidan so'ng أَنْ kelmasligini, agar kelsa, undan keyingi fe'l dammada (aniqlik maylida) o'qilishini, gumon ma'nosidagi fe'llardan keyin أَنْ kelganda esa, أَنْdan keyingi

fe'l fathada (istak maylida) ham dammada (aniqlik maylida) ham kelishi mumkinligini aytib, ishonch ma'nosidagi fe'lidan so'ng أَنْ va undan so'ng kelgan

fe'lning dammada o'qilishida quyidagi misolni keltiramiz:

¹ Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И. "Ўзбек тили", "Ўқитувчи", Т.1970. –Б. 152.

² Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно–историческом освещении – М.:1963. –С.161.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

³ أَفْلَا يَرَوْنَ أَلَا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا Axir, uning ularga so'z qaytara olmasligini ko'r maydilarmi⁴? oyatidagi اَلَّا يَرْجِعُ إِلَهُمْ سَوْزِيَّا تَكُونُ أَلَا وَحْسِبُوا

aytib, guman ni ifodalovchi fe'l dan keyin 安 ning kelishi, undan keyingi fe'l ning fatha (istak mayli) da ham dammada ham kelishi mumkinligiga quyidagi:

أَنْتَ تَكُونُ أَلَا وَحْسِبُوا قَوْنَتَةً تَكُونُ أَلَا وَحْسِبُوا fe'l ini ham fathada ham dammada o'qilganini aytib o'tgan.

Shuningdek, Mustafo G'alayiniy 安 bilan fe'l o'rtasiga 『inkor yuklamasi tushmaganida fe'l ni fathada o'qish to'g'riroqdir deb, quyidagi oyatni misol qilib keltiradi:

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يَرْكَوْا أَنْ يَقُولُوا إِعْمَالًا وَهُمْ لَا يَفْتَنُونَ

o'qish barobardir, deydi. Shuningdek, Mustafo G'alayiniy 安 bilan fe'l o'rtasida قد، سين، سوف yuklamalari kelganida fe'l ni dammada o'qish kerakligini aytib, quyidagi misolni keltiradi:

— ظننت أن قد تقوم Ehtimol turarsan deb o'yladim;

— ظننت أن ستقوم Turarsan deb gumon qildim;

— ظننت أن سوف تقوم Turarsan deb gumon qildim.

Biroq 安 bilan fe'l o'rtasiga 『لا، قد، سين، سوف』 yuklamalari tushganda yuzaga keladigan holatlarni B.M.Grande yoritib o'tmagan. Balki, keltirilgan ma'lumotlarning to'rtinchi bandida لىلارдан so'ng keladigan fe'l ning istak maylida kelishini aytib o'tgan xolos

. masalasida ham B.M.Grande undan keying istak maylida kelishi va fe'l kelasi لن أقدر على مكافأتك zamoni ifodalashini aytib — لن يفعل هذا “U buni hech qachon qilmaydi”, — “Men seni hech qanday taqdirlamayman” misollarini keltiradi va mana shu umumiylar ma'lumot bilan kifoyalanadi.

Mustafo G'alayiniy esa, لىنى inkor, istak va kelasi zamoni anglatuvchi harf ekanligini, سين، سوف kelasi zamon fe'l lining inkorini bildirishini, shuningdek, nafaqat B.M.Grande balki ko'pgina arab tilidagi manbalarda ham uchramagan ma'lumotlar, ya'ni لىنى harfi 『va istak mayli يان يوكlamalarining birikuvidan hosil bo'lgani』 va kelasi zamon fe'l ini inkor qiladigan harfga aylanganini keltirib o'tgan.

إذا يوكلاماسي to'g'risida ham B.M.Grande undan keyin keladigan fe'l kelasi zamonda bo'lishi va istak maylida turishini aytib

— سازورك — إذا أكرمك “Men seni ziyorat qilaman — Unday bo'lsa, senga hurmat ko'rsataman”

— غدا عطلة العيد — إذا نذهب إلى صيد السمك “Ertaga dam olish kuni — Unday bo'lsa, baliq ovlashga boramiz”⁵ misollarini keltirib, asosiy va umumiylar ma'lumot bilan kifoyalangan.

Mustafo G'alayiniy ham ushbu ma'lumotlarni keltirgan va bulardan tashqari quyidagilarni keltirgan:

³ Toha surasi 89-oyat. –B.158

⁴ Абдулазиз Мансур. Қуръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т., 2004. – Б.212

⁵ مصطفى الغلايني. جامع الدروس العربية. دار الغ الجديد. القاهرة-2007. -ص 278

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

إذا Ning asli payt holi va shart ma'nosini beruvchi إذا ning sharti tushilib, uning o'rniqa tanvin kelgan va hozirgi-kelasi zamon fe'lini istak maylida o'qitadigan harfga aylangan. Chunki, masalan, sizga biror kishi "أنتي" "sening oldinga kelaman" desa, إذا كان الأمر كذلك أكرمك "unday bo 'lsa, seni hurmat qilaman", ya'ni إذا جئتني "Agar unday bo 'ladigan bo 'lsa, seni hurmat qilaman" ma'nosida bo'lidan. Yoki أن "Unday bo 'lsa, hurmat qilaman" desang, buning asli أكرمك تزورني أن إذا tarzida bo'ladi⁶. Bu harf hozirgi -kelasi zamon fe'lini istak keltirishi uchun uchta shart qo'yiladi.

1) Ushbu harf gapning boshida kelishi kerak. Undan oldin undan keyingi so'z bilan bog'liq biror so'z bo'lmasligi kerak. Bo'lmasa, undan keyingi so'z oldin kelgan so'zning kesimi bo'lib qolishi mumkin.

Masalan:

أكافيتك إذا أنا "Men unday bo 'lsa, seni mukofotlayman" kabi yoki shart ergash gapning bosh gapi bo'lib qoladi. Masalan:

إن تزرنني إذن أزررك Agar meni ziyyarat kilsang u holda men ham seni ziyyarat qilaman kabi yoki qasamning javobi bo'lib qolishi mumkin. masalan: "والله إذن لا أفعل" "Allohga qasamki, unday bo 'lsa qilmayman" kabi bo'lib qolishi ham mumkin. agar إنني qasamdan oldin keltirsak, u holda u gapning boshida kelganligi uchun fe'lni istak maylida keltirish kerak bo'ladi. Masalan:○

إن والله لا أفعل "Unday bo 'lsa, Allohga qasamki, qilmayman" tarzida bo'ladi.

إنني أحبك (2) 2) undan so'ng keladigan fe'l asosan kelasi zamonda bo'lishi kerak. Agar "men sizni yaxshi ko'raman" degan kishiga "Unday bo 'lsa, sizni rost aytayapsiz deb o'ylayman" desangiz, u holda fe'lni dammada, ya'ni aniqlik maylida o'qish kerak bo'ladi. Chunki fe'l hozirgi zamonda turibdi.

إذن (3) 3) bilan fe'l o'rtasida qasam harfi va inkor Үдан boshqa narsa bo'lmasligi kerak. Masalan: "يجيد الأغنياء بالمال في سبيل العلم" "Boylar ilm yo'lida molu dunyolari bilan saxovat ko'rsatmoqda" degan kishiga "إذنهم يقumen بالواجب" "Unda ular vazifalarini ado etmoqdalar" desangiz bilan fe'l o'rtasida qasam harfi va inkor Үдан boshqa so'z keltirganingiz uchun fe'lni dammada keltirishingiz kerak bo'ladi.

Shuningdek Mustafo G'alayiniy yuklama va fe'l o'rtasiga undov so'z va o'rin payt hollari tushganda yuzaga keladigan holatlarni ham yoritib quyidagilarni keltiradi:

Ba'zi nahvchi olimlar إذن bilan fe'l o'rtasida undov so'z va undalmalar kelganida ham fe'l istak maylida kelishi mumkin deyilib, سأجتهد "qattiq harakat qilaman" degan jumлага "إذن ياز هير تجح" "Unday bo 'lsa, ey Zuhayr, muvaffaqiyatga erishasan" jumlasini keltirishadi.

Ibn Usfur esa إذن bilan fe'l o'rtasida o'rin payt holi va predlog bilan ism ham kelishi mumkin deb, إذن يوم الجمعة أجيئك "Unday bo 'lsa, jum'a kuni sening oldinga kelaman" hamda إذن بالجد تبلغ المجد "Unday bo 'lsa, harakat bilan ulug'likka erishasan" jumlalarini misol qilib keltiradi⁷.

⁶ O'sha asar. -B.280

مصطفى الغلايني. جامع الدروس العربية. دار الغد الجديد. القاهرة-2007. -ص 280

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

كىي yuklamasiga kelsak, bu yuklama to‘g‘risida B.M.Grande ham Mustafo G‘alayiniy ham deyarli bir ko‘lamda ma‘lumot berib o‘tgan. Faqat Mustafo G‘alayiniy ى bilan undan keyin keladigan fe’l ikkalasining ma’nosini o‘sha fe’lning masdari ma’nosiga teng bo‘lishini ham aytib o‘tadi..

Yuqorida biz o‘zidan keyin istak maylini talab qiladigan asosiy to‘rtta yuklama to‘g‘risida har ikki olimning ma‘lumotlarini keltirib o‘tdik. E’tibor beradigan bo‘lsak, bu ikki olimning yuqoridagi yuklamalar to‘g‘risidagi fikrlari o‘rtasidagi farqlar qoidalarning bir-biriga zidbo‘lib qolishida emas, balki yoritilish ko‘laming torligi yoki kengligida namoyon bo‘lmoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И.“Ўзбек тили”, “Ўқитувчи”, Т.1970. –Б. 152.
2. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно– историческом освещении – М.:1963. –С.161.
3. Абдулазиз Мансур. Куръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т., 2004. – Б.212
4. مصطفى الغلايني. جامع الدروس العربية. دار الغد الجديد. القاهرة-2007. -ص278
5. Bo‘ronov, N. (2024). MEDIA SAVODXONLIKNI OSHIRISHDA VR LABORATORIYANING TASHKILIY MODUL MEXANIZMI. TAMADDUN NURI JURNALI, 5(56), 454-457.
6. Nazim, B. R. (2022). О ‘zbek tilshunosligida takror va uning uslubiy xususiyatlari ba’zi adabiyotlarda, ayrim tadqiqot ishlarida o‘rganilgan. Erkin Vohidov ijodida doston janri alohida ahamiyatga ega. Mazkur maqolada Erkin Vohidov “Nido” dostonining til xususiyatlari haqida so. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(3), 500-504.
7. Буронов, Н., & Шоғуломов, Д. (2020). PREVENTING INFORMATION HAZARDS IN ONLINE PUBLICATIONS ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ. ББК 60 Е244 Ответственный редактор: Гуляев Герман Юрьевич, кандидат экономических наук Е244, 24.
8. Bo‘ronov, N. M., & Nurutdinova, M. (2019). XXI ASRDA DINIY EKSTREMIZM TAHDIDLARI. In WORLD SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS (pp. 289-290).
9. Egamberdiyeva, D., & Kuchkorova, K. (2023). Development of methodological programs in a foreign language. Interpretation and researches, 1(9).
10. Egamberdiyeva, D., & Uzokboyeva, D. (2023). METHODS OF TEACHING SPEECH ETIQUETTE IN ENGLISH LESSONS. Interpretation and researches, 1(9).
11. Rasulovna, N. Z. (2024). Some Aspects of Organizing and Improving Students' Oral Speech at Non-Language Faculties. Miasto Przyszlosci, 49, 373-375.
12. Nazirova, Z. (2023). METHODS OF MEASUREMENT OF CORNEA DIAMETER IN CHILDREN. Science and innovation, 2(D12), 482-485.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

13. Nazirova, Z. (2023). IMPROVING THE USE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE TO VETERINARY STUDENTS. *Science and innovation*, 2(B7), 218-220.
14. Zilola, N. (2022). XORIJIY TILLARNI O ‘QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI (RUS TILI MISOLIDA). ILMIY TADQIQOT VA INNOVATSIYA, 1(1), 188-192.
15. Nazirova, Z. R. THE MANAGEMENT ALGORITHM OF CHILDREN WITH REFRACTORY GLAUCOMA. Impact Factor: 4.9, 11.
16. Назирова, З. Р. (2021). THE MANAGEMENT ALGORITHM OF CHILDREN WITH REFRACTORY GLAUCOMA. УЗБЕКСКИЙ МЕДИЦИНСКИЙ ЖУРНАЛ, (SPECIAL 1).
17. Rasulovna, N. Z. (2021, April). APPILICATION OF VIDEO MATERIALS IN THE FORMATION OF COMPETENCE OF VETERINARY STUDENTS IN THE STUDY OF THE RUSSIAN LANGUAGE. In *Archive of Conferences* (Vol. 18, No. 1, pp. 37-38).
18. Frunzevna, M. Z., & Odilbekovna, R. N. (2024). TIL O’RGANISHDA O’YINLASHTIRISH VA BOSHQA INNOVATSION YONDASHUVLAR. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 9(9), 11-13.
19. Матниязова, Ф. Ф., & Мадрахимова, З. Ф. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ПРИМЕНЕНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 4(1), 116-118.
20. Мадрахимова, З. Ф., Баркулиева, Л. Р., & Юсупова, М. К. (2024). СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ФОРМИРОВАНИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ: ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ. *YANGI O ’ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(3), 165-169.